

Микола СТАСИК,
orcid.org/0000-0002-7208-0332
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна) dobrogost1975@ukr.net

«... ВОНИ БУЛИ ХВОРИ УКРАЇНОЮ» (ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ТА ОБРАЗІВ У РОМАНІ В. ШКЛЯРА «МАРУСЯ»)

Василь Шкляр посідає особливе місце в українській історичній прозі другої половини ХХ – поч. ХХІ століття. Його романи відображають історію боротьби українського народу за свою державність, за право самостійно визначати свою долю. Шкляр пропонує оригінальне бачення національної історії та живі образи історичних персонажів, що робить його твори актуальними як у контексті сучасності, так і з точки зору історичної перспективи. Автор досить ретельно вивчив архівні джерела, мемуари та спогади очевидців; майже кожна описана ним в романі подія ґрунтується на історичних фактах.

Через свої твори Шкляр розкриває нові грані духовного життя людини в умовах важких і екстремальних обставин. Його трактування історичних подій часто відрізняється від усталених версій, що викликає чимало дискусій серед науковців. У романі, окрім вічних тем любові, дружби, природи, війни і миру, порушуються важливі для українського суспільства питання національної ідентичності, свободи та вибору власного шляху розвитку. Письменник детально осмислює характери своїх героїв, пропускаючи їх через особистісні й духовні виміри. Він виступає не просто спостерігачем, а активним прихильником національної свободи, який поєднує інтелектуальну глибину, патріотизм і політичну мудрість. Авторські примітки виконують унікальну роль. Вони інформаційно насичені, часом перетворюються в поширені ремарки.

Важливу роль у романі відіграють образи-символи, такі як тиша, дорога, кінь (особливо білий), камінь «соколине око» тощо. Ці символи зазнають художніх змін у різних контекстах і можуть трактуватися як шлях до самопізнання або пошук істини.

Звернення до історичного минулого дозволило В. Шкляру не лише замислитися над долею свого народу, але й зберегти історичну пам'ять, що є основою для подальшого розвитку українського суспільства та державності. Особливо важливим є вміння автора поєднувати загальне і конкретне, відображати це в динаміці і взаємодії. Історичні події в романі показані через призму сприйняття людей, і в сучасному контексті роман може слугувати «довідником» для розуміння психології ворога.

Ключові слова: інтертекст, роман, символ, образ, портрет.

Mykola STASYK,
orcid.org/0000-0002-7208-0332
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine) dobrogost1975@ukr.net

“...THEY WERE SICK WITH UKRAINE” (ARTISTIC MODELLING OF HISTORICAL EVENTS AND IMAGES IN THE NOVEL “MARUSIA” BY V. SHKLIAR)

Vasyl Shkliar occupies a special place in Ukrainian historical fiction of the second half of the twentieth and early twenty-first centuries. His novels reflect the history of the struggle of the Ukrainian people for their statehood and the right to determine their own destiny. Shkliar offers an original vision of national history and vivid images of historical characters, which makes his works relevant both in the context of the present and from the historical perspective. The author has thoroughly studied archival sources, memoirs and eyewitness accounts; almost every event he describes in the novel is based on historical facts.

Through his works, Shkliar reveals new facets of human spiritual life in difficult and extreme circumstances. His interpretation of historical events often differs from the established versions, which causes a lot of discussion among scholars. The novel, in addition to the eternal themes of love, friendship, nature, war and peace, raises important issues of national identity, freedom and the choice of one's own path of development for Ukrainian society. The writer comprehends the characters of his characters in detail, passing them through personal and spiritual dimensions. He is not just an

observer, but an active supporter of national freedom, combining intellectual depth, patriotism and political wisdom. The author's notes play a unique role. They are rich in information and sometimes turn into widespread remarks.

Symbolic images play an important role in the novel, such as silence, the road, a horse (especially a white one), the «falcon's eye» stone, etc. These symbols undergo artistic changes in different contexts and can be interpreted as a path to self-knowledge or a search for truth.

Turning to the historical past allowed V. Shklyar not only to reflect on the fate of his people, but also to preserve historical memory, which is the basis for the further development of Ukrainian society and statehood. Particularly important is the author's ability to combine the general and the specific, to reflect this in dynamics and interaction. Historical events in the novel are shown through the prism of people's perception, and in the modern context, the novel can serve as a «guide» to understanding the psychology of the enemy.

Key words: *intertext, novel, symbol, image, portrait.*

Постановка проблеми. У художніх творах осмислення історичних подій та зображення історичних постатей через призму авторської інтерпретації належить до інтертексту. Термін «інтертекстуальність» уведений в літературознавство у 1967 р. болгарською і французькою дослідницею Ю. Крістєвою. Теорію інтертекстуальності розробляли І. Арнольд, Р. Барт, М. Бахтін, Ж. Женетт, Ю. Лотман, Р. Нич, М. Ріффатер, І. Смирнов та ін. Проблеми інтертекстуальних зв'язків розглядали у свої роботах також українські літературознавці Леся Біловус («Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості І. Світличного та В. Стуса)», «Теорія інтертекстуальності: становлення понять, тлумачення термінів, систематика»), Ольга Бойко («Реалізація категорії інтертекстуальності в художньому дискурсі фентезі»), Світлана Бортник («Інтертекстуальна поетика Петра Карманського»), Ганна Віват («Концепція множинності інтертекстуального дискурсу у творчості поетів-дисидентів (І. Калинець, М. Руденко, І. Світличний, В. Стус)»), Вікторія Гоголіна («Поетика біблійного інтертексту в Києво-Печерському патерику»), Тамара Николук («Інтелектуальний інтертекст Докії Гуменної»), Тамара Піндосова («Категорія інтертекстуальності в художніх текстах Д. Брауна: прагмастилістичний аспект»), Інна Пономаренко («Художня своєрідність поезії Ліни Костенко (інтертекстуальність і феномен агону)»), Віра Просалова («Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика»), Анатолій Ткаченко («Інтертекст як світ. Філологічні семінари»), Мар'яна Шаповал («Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика»), «Інтертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми») тощо. Однак, незважаючи на таку кількість ґрунтовних праць, означена проблема ще потребує ретельного доопрацювання. Адже, ще й сьогодні категорію інтертекстуальності науковці продовжують трактувати по-різному: у вузькому (використання «чужого слова» через явні чи приховані посилання в новому тексті) або широкому значенні (кожен текст є інтертекстом). На думку М. Шапо-

вал, «інтертекст – міжтекстовий простір, який виникає між двома або більше творами, що виявляють схожість елементів» (Шаповал, 2013: 105). «Інтертекстуальність – поняття, що вживається для позначення спектру міжтекстових відношень і постулює, що будь-який текст містить явні чи приховані елементи інших. ...Поняття характеризує взаємодію текстів і виявляється у: відтворенні в літературному творі конкретних літературних явищ інших творів; явному наслідуванні чужих стилевих властивостей і норм (окремих письменників, літературних шкіл і напрямків)», – зазначає В. Просалова (Просалова, 2019: 171–172).

Метою статті є студіювання історичного інтертексту в романі Василя Шкляра «Маруся», оприявленого через змалювання історичних постатей на тлі подій 1919 року в Україні. Для досягнення цієї мети передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати особливості функціонування історичного інтертексту в романі В. Шкляра «Маруся» та висвітлити різноманіття історичних подій і образів у творі.

Аналіз досліджень. Роман уже був об'єктом дослідження низки науковців, а саме: А. Галича (Галич А., 2015), О. Галича (Галич О., 2015), В. Гонського (Гонський), М. Гуцуляка (Гуцуляк), С. Жили (Жила, 2015), І. Насмінчук (Насмінчук, 2015), А. Новикова (Новиков, 2016; Новиков, 2016), О. Рибцевої (Рибцева, 2016), Т. Федюк (Федюк), Т. Хом'як (Хом'як, 2016) тощо. Висловлено пропозицію розглядати його у контексті роману В. Шкляра «Чорний ворон» («Залишенець»). Виокремлено проблематику твору і деякі проблеми розкрито, зокрема проблему взаємозалежності людини й історії; частково висвітлено питання поетики, жанру, дискурс національно-визвольних змагань; акцентовано увагу на деяких образах і досить детально охарактеризовано образ отамана Марусі (Галич А., 2015; Галич О., 2015; Гонський; Завальнюк & Стецюк, 2010; Федюк; Хом'як, 2016).

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман «Маруся» В. Шкляра (2014) присвячений

боротьбі українського народу за незалежність у період 1917–1922 років. Письменник ретельно опрацював архівні джерела, мемуари та спогади очевидців, зокрема, детально описав події 1919 року на Поліссі, поблизу села Горбулів (нині Черняхівський район Житомирської області).

Події, описані в творі, – це реалії ХХ століття. За кожним епізодом стоїть конкретний історичний факт. «Бойовий шлях отамана Марусі, – зауважує Т. Хом'як, – тісно переплітається з героїчно-трагічною долею Української Галицької армії, яка наприкінці літа 1919 року визволила Київ від московсько-більшовицьких окупантів, проте волею злого фатуму опинилася на межі цілковитої загибелі» (Хом'як, 2016: 237).

У роботі йдеться про події в розірваному протистоянні – людина проти людини – абсурдному світі, який постає через баражуючі ситуації свідомих і несвідомих дій, станів героїв, обставин, що їх зумовлюють, акцентуацію рефлексій героїв та їх наслідків на рівні трагічного.

«Шкляр акцентує увагу на епічному, насичуючи свій роман батальними сценами із цистернами крові і вагонами відрубаних голів. Панорамність у описі битв, вкупі з розмаїттям лексики, – головна перевага автора "Марусі"» (Гуцуляк).

Поділяємо думку О. Рибцевої, яка зазначає: «Роман В. Шкляра «Маруся» репрезентує закутки української історії в абсолютно новому оформленні» (Рибцева, 2016: 130).

Часовий проміжок твору невеликий, проте «в проспекціях і ретропроспекціях художній час роману охоплює ледве не все двадцяте століття і частково переходить у наші дні. Цей час постає дискретним: між окремими епізодами та сценами наявні суттєві часові провали» (Галич О., 2015: 11).

На території Житомирської, Київської, Черкаської областей 1919 року Українська Галицька армія під командуванням Симона Петлюри проривається на Київ. У боротьбі з «червоними» їм допомагають місцеві повстанські формування. У Київ вони переможно зайшли, і навіть здобули ключі від Думи, та наказ «обсадити, але не стріляти» (Шкляр, 2014: 122) призвів до втрати переваги, а в додачу із хитрістю московитів перемога дісталась денікінцям. Як афористично сказано в романі: «Обсадити, але не стріляти – те саме, що посіяти й не жати» (Шкляр, 2014: 122). Усі «тексто- та сюжетотвірні елементи постають в кінематографічному калейдоскопі. Автор наче змонтує кінострічку, виділяючи окремі ракурси і висвітлюючи власне бачення історичних подій», – наголошує В. Пономаренко (Пономаренко, 2016: 79).

Серед відомих повстанських отаманів згадано Ангела, Бугая, Голуба, Гофмана, Зеленого, Лиха, Льобковіца, Марусю (якій відведено чільне місце), П'яту, Олексія, Дмитра, Василя Соколовських, Шуліку, Шума, Чорного. Зображено і багатьох інших історичних осіб цього періоду: Симона Петлюру, Петра Франка тощо.

Змальовує В. Шкляр і тогочасних ворогів України, які представляли «червоних» і «білих» москалів (генерали Бредов, Штакельберг, полковник Стессель та інші).

Згадуючи імена історичних постатей, письменник іноді описує їхні дії та прийняття ними доленосних рішень, акцентуючи увагу на тому, яких смертних мук вони зазнали в боротьбі за свободу України.

У контексті твору перелічено, а деякі й описано, знаменні історичні події часів 20-х років ХХ століття на Україні: великі битви, що відбувалися в населених пунктах або біля них (бої під Веприком, біля Глевахи, біля Трипілля, біля Фастова, у Янівці; 22 серпня галичани взяли Фастів, було взято Білу Церкву – «там більшовиків розтрощив Запорозький корпус разом із Дніпровською дивізією отамана Зеленого (Шкляр, 2014: 59), взяли Васильків. «24 серпня галичани розірвали останню лінію оборони й розчистили прямий шлях на Київ» (Шкляр, 2014: 70) тощо).

Об'єднана з галичанами Армія УНР гнала «червоних» до Дніпра, а повстанські загони прокладали українському війську шлях всюди, де це було можливо.

Наявні в романі й топоніми на визначення водойм та річок, на берегах яких відбувалися баталії (річки Дніпро, Кирша, Плиска, Роська, Свинолужка, Стugna та інші). Використовуючи топонімічні та гідронімічні назви, В. Шкляр ніби створює історичне підґрунтя твору. Вживання топонімічних назв доводить прагнення письменника передати історію батьківщини конкретного часу й епохи. Погоджуємося з твердженням дослідників І. Льченко та Н. Ткаченко, що «вибір топонімів автором є безумовно вмотивованим, географічні власні назви доповнюють історичне полотно романів» (Льченко & Ткаченко, 2022: 176).

Основним засобом характеротворення більшості образів у романі є портрет. Оскільки образ Марусі уже досить детально розкрито (Галич А., 2015; Галич О., 2015; Гонський; Завальнюк & Стецюк, 2010; Федюк; Хом'як, 2016), то про нього будемо вести мову лише принагідно.

Портрети подано переважно через сприйняття іншими персонажами. Портрет Євгена Ангела: «Він лежав на простеленій кавказькій бурці, і сам

був схожий на кавказця. Смагливий, очі смолянисті, великі, і брови над ними сходилися розгонистими крильми. На отаманові були теплі повстяні чоботи, знизу обшиті шкірою, і Маруся подумала, що тут, на правому березі, Ангел ночує більше по лісах, ніж під стріхою, тому й зодягається тепло, вже по-зимовому» (Шкляр, 2014: 171). Важливі портретні деталі додано і через бачення Ангела отаманом П'ятою: «...вкотре завважив його чисту білу сорочку, що виглядала з-під розстебнутого кітеля. Наче Ангел спав не в лісі, а в якомусь пансіонаті... Диви, який франт, подумав він про Ангела» (Шкляр, 2014: 173). І узагальнюючі від Марусі: «Я бачила отамана Ангела. Він із лівого берега Дніпра перескочив на правий. Справді красивий, як ангел» (Шкляр, 2014: 96).

Автор у примітці зауважує: «Отаман Ангел насправду був незрівняним красенем. Мав болгарське коріння, і прізвище Ангел було його справжнім, а не псевдонімом» (Шкляр, 2014: 96).

Авторські примітки виконують унікальну роль. Вони інформаційно насичені, часом перетворюються в поширені ремарки.

Відомо, що очі є дзеркалом душі людини, її внутрішньої суті, духовності і моральності. Додаючи до опису зовнішності отамана красномовну деталь – колір очей («смолянисті», «агатові»), письменник надає образіві індивідуальності.

Портрет отамана Зеленого (Данило Терпило) також подано очима інших, зокрема сотника Василя Гречаника: «– Простий сільський хлопець... Зустрів нас босий... з підкоченими до колін холошами. Сам чорнявий, а вуса руді. Каже, що тягне руку за Петлюрою в боротьбі за волю України, але чхати хотів на його загравання з «динями». «Динями» отаман називає денікінців і каже, що пустив із них юшку вже в дев'яти боях» (Шкляр, 2014: 162).

«Столицею» отамана Зеленого було Трипілля. Увиразнюють образ риси портрета, серед яких також виокремлюються очі. Хорунжий роман Зелений додає: «Очі в нього ласкаві... Але часом як блисне ними, то ніби наскрізь прошиє. Що ж ти хоч – тримає під своєю рукою цілу дивізію. Мудрий, як змії» (Шкляр, 2014: 163).

Немало підтверджень прийняття ним мудрих рішень. Так, він заборонив селянам возити до Києва хліб на продаж. Влаштував «диням» хлібну блокаду. Призначив операцію (втечу стрільців-галичан із табору) на суботу, наче знав «заведенцію табірному коменданта – полковник Осліковський щосуботи від'їздив до Києва й повертався в неділю увечері або в понеділок уранці. Табірна охорона, користуючись такою

нагодою, пиячила до запаморочення» (Шкляр, 2014: 163).

«Отаман Зелений зі своєю Дніпровською дивізією не був пов'язаний «воєнною дипломатією», через те діяв на власну руку, як підказувало серце. А серце казало, що чужинець є чужинець і ще жоден із них не приходив до нас із добром. Хай він буде червоний чи білий, сірий чи жовтий, а якщо попер на твою землю, то не питай у нього, що він думає робити далі, а покажи заброді, почім фунт свинцю на українському ярмарку» (Шкляр, 2014: 95).

До паспортних портретів додано і риси характеру, які пояснюють поведінку в різних ситуаціях.

Портрет Симона Петлюри побудовано на протиставленні: уявний портрет персонажа не збігається з реальним. Так, Марусю «трішки» розчарував Петлюра. «Вона уявляла його грізним вождем-воєюю (саме слово Петлюра дихало гнівом), а Головний Отаман виявився майже цивільним чоловіком у темно-зеленому френчі – лише на відлогах коміра нашито два великі тризуби. Середнього зросту, вирлоокій, під очима синці від недосяпання. Обличчя гладенько виголене, але бліде, аж землисте. Між пальцями, жовтими від тютюну, диміла цигарка» (Шкляр, 2014: 78). «Звичним жестом він відкинув назад м'якого попелястого чуба», «походжав по кімнаті, склавши руки за спиною» (Шкляр, 2014: 78). Він був «трохи згорблений, ходив, нахилившись уперед, як людина, що звикла більше до сидячої роботи. Хромові чоботи порипували під його кроками» (Шкляр, 2014: 78).

Портрет – це не просто опис зовнішності персонажа, а «складник створення його образу» (Шкляр, 2014: 39).

Симон Петлюра постає діловим, впевненим, розважливим, рішучим у прийнятті рішень. Його характеризують і вороги. Денікінський генерал Бредов говорить, що «з Петлюрою взагалі не буде ніяких переговорів, оскільки це сепаратист-відщепенець і заклятий ворог «єдиної і неделимої» Росії» (Шкляр, 2014: 145).

А. Новиков зауважує: «Чимало уваги приділяє Шкляр образу Симона Петлюри, притому здебільшого через сприйняття іншими персонажами, що, напевно, мало б створити ілюзію більшої об'єктивності» (Новиков, 2016: 141).

Своєрідність трактування образу Симона Петлюри у романі «Маруся» В. Шкляра виявляється у створенні образу ерудованого політика, національно свідомої особистості, спроможної об'єднати навколо себе однодумців для боротьби за самостійність українських земель. Образ вирізняється особливим патріотичним пафосом, спря-

мованим на руйнування стереотипів колоніальної свідомості українців та утвердженні національного героя.

Такі засоби психологізму, як внутрішнє мовлення, діалоги, жести, рухи, інтонація, суттєво доповнюють характер Петлюри.

Усі ці герої «були хворі Україною» (Шкляр, 2014: 213). Тож і повстали. І повстанських загонів було багато. Часом їх називали бандами, але далеко не всіх навіть на ту пору. «На їхню землю сунули червоні, білі, німці, поляки, тепер, дивися, поперли ще й жовті – китайці, десь узялися мадяри, лотиші, калмики, башкири, посунули якісь покручі-інтербригади, і не було їм ні ліку, ані зупину. Вся світова війна враз перекинулася в їхній Край, де начебто всі воюють проти всіх, а насправді точиться битва за Україну» (Шкляр, 2014: 255).

Екзистенційність героя і світу в «Марусі» розкривається через деталізацію подієво-сюжетної картини і миттєвостей, нерідко драматичних, а то й трагічних, ситуацій. Хронотопічні константи, особливо просторові, завжди займають активну позицію; вони не просто позначають час і місце подій, а є носіями ідеї, емоційним кодом, що розкриває внутрішній світ героя, його конфлікт з оточенням.

Одним із засобів художнього моделювання образів персонажів є наявність автора-«всезнайки» («бессервіссер»): «й отаман Гофман, кинувши руку «під дашок», весело підморгнув Станімірові (через сім місяців Карл Гофман, цей австрійський офіцер-романтик, який присвятив себе боротьбі за українську державність, буде розстріляний більшовиками в Одесі; росіяни запропонують Гофману перейти на їхній бік, обіцяючи йому ранг полковника й усі привілеї переможної армії, а він мовчки піде до муру на розстріл)» (Шкляр, 2014: 114). Тобто, коментуються події із забіганням наперед. Така можливість всевідання є у письменника, який пише про події минулого з часової дистанції.

Дієвим засобом характеристики є гасла, якими послуговуються персонажі, в котрих закарбовано сутність боротьби. Над шапкою Марусі розвивається шлик із написом «Смерть ворогам України!».

Чотири рази в романі повторено родинний девіз отаманів Соколовських: «Будемо держати Україну!». Кияни скандують: «Соборність! Україна! Петлюра!... Соборність від Сяну до Дону!!!» (Шкляр, 2014: 117), «у чорних запорожців» «на їхньому чорному полотнищі був зображений білий череп з кістками, а на другому боці напис «Перемога або смерть!» (Шкляр, 2014: 124).

Образи роману найбільш повно розкриваються через дії, вчинки та характеристики, надані іншими персонажами.

Легенди, перекази, чутки також є одним із засобів характеротворення. У текст роману введено цитати зі старих газет «Радомышлинин», витяги із документів, хронік. Повстанці співають «Червону калину», «Ще не вмерла України!», власну пісню «Ромен жовтий, цвіт ружовський», коломийки тощо. Коли увійшли в Київ, стрільці пафосно заспівали пісню на слова Івана Франка «Не пора, не пора, не пора», завершивши словами, що стали їх клятвою:

Бо пора се великая єсть:

У завзятой, важкій боротьбі

Ми поляжем, щоб волю і славу, і честь,

Рідний краю, здобути тобі (Шкляр, 2014: 114).

Коли галичани опинилися в оточенні біля Фастова (і були урятовані загоном Марусі), Мирон Гірняк намагався пригадати команду, яку подають під час такої смертельної ситуації, але єдине, що спало на думку, було «Отче наш!». Так по ходу битви він і читав з перервами молитву. Віруючі галичани і сприйняли неочікувану для них підмогу як Боже диво.

«Промінь зору» (В. Фащенко) автора спрямовано й на художнє моделювання образів ворогів. Протягом твору вимальовується узагальнений образ москалів. Роман можна розглядати як інформаційний довідник зі знання їх поведінки, психології. На жаль, сьогоднішня реальність в Україні дає можливість переконатися, що характеристику їм в романі дано точну, об'єктивну.

Маруся про Червону Армію влучно говорить: «Ідуть визволяти Україну від українців, – сказала Маруся» (Шкляр, 2014: 254), «Ви не знаєте, з яким ворогом маєте справу? – спитав Кравс. – Біляки рано чи пізно вдадуться до підступу. Як це завжди було з москалем... Один біс, червоний він чи білий» (Шкляр, 2014: 82); «Тільки пам'ятай, синку, мою науку: якщо сі доведе мати діло з москалем, ніколи-ніколи йому не вір. Особливо сі стережи його, коли в тебе свято, коли похорон, коли ти найменше очікуєш його нападу. Найдужче пильнуй – коли москаль пропонує замирення. Тоді не дрімай, тоді він нападе неодмінно...» (Шкляр, 2014: 271). Основні складники поетики роману спрямовані на моделювання образу ворога як абсолютного Зла, що розкривається через низку ситуацій і деталей.

Важлива роль у романі образів-символів: тиша, дорога, кінь (білий зокрема), камінь соколине око, томик І. Франка, «Кобзар» та портрет Тараса Шевченка.

Однією з граней поетики на мікрорівні є образ тиші, «занурений» в атмосферу трагічного. Він допомагає передати і увиразнити подих доби. Образ тиші як природного явища осмислюється на рівні макро- і мікрокосму. Структурно цей стан у природі подано або на початку, або по завершенню бою. Образ тиші чітко контрастує до воєнного пекла. Глибина тиші здебільшого набуває зловісного звучання: «Перед боєм упала важка тиша» (Шкляр, 2014: 68), «Її стривожила тиша, яка впала на село після бою» (Шкляр, 2014: 186). Тривогу очікування наступу і бою В. Шкляр передає саме через образ тиші, який стає лейтмотивним, увесь час набираючи щоразу більшої експресії: «Ворушка тиша нашіптувала, що тут мусить хтось бути» (Шкляр, 2014: 281), «Але тиша, саме зачана тиша нічного лісу, навівала якусь феєричну тривогу; Миронові здавалося, що не він її наслухає, а вона, ця жива тиша, вслухається в нього й чує його думки» (Шкляр, 2014: 212).

Найпоширеніше використання образу тиші в батальних сценах. Побудовані на контрасті, вони особливо підкреслюють жахливість переживань людини на війні. Створений письменником образ немовби протистоїть усьому трагізмові подій і тим самим, власне, підкреслює його.

Через внутрішній сюжет, у якому образ тиші як символ самотності, приреченості, трагедійності, відграє помітно значиму роль, автор розкриває людську драму у ході боротьби за свободу і незалежність України.

На мікрорівні поетики образ тиші в кожному з контекстів зазнає художньо-відповідної трансформації.

Мотив дороги також репрезентований на образ-символ, що змістовно є багатозначним (реалістичний, хронотопічний, психологічний).

На першому плані дорога-реалії, що представлена рядами синонімічних образів: дорога, стежка, шлях. Це передусім реальна дорога, яка означає постійну динаміку руху, але рідко рівна, гладенька, як по Хрещатику, чи бодай від містечка до містечка, або навіть від села до села, а здебільшого «через чагарники» (Шкляр, 2014: 207), продирання хащами, «через поля, вибалки, байраки» (Шкляр, 2014: 223). Дорога – це географічна точка і рух, вільний простір і воля людини.

У психологічному аспекті дорога постає як життя. Переосмислення первинного значення зумовлене закономірністю: життя як дорога, має певні закони, які людина повинна виконувати, і від яких залежить людське життя.

Образ дороги переосмислюється і як шлях до Себе, і як пошук Істини.

Аспект свободи у трактуванні В. Шкляра є естетичним критерієм, який стверджували Т. Шевченко, І. Франко. Також закономірно і символічно, що серед киян, які зустрічали галичан, були ті, хто тримали в руках не лише жовто-блакитні прапори, але й томик Франка, «Кобзар» і портрет Шевченка.

Камінь «соколине око», вважає В. Пономаренко, є символом кохання Мирона і Марусі (Пономаренко, 2016: 82). Перехід від світу людини до світу природи відбувається несилувано, при цьому характер настрою людини логічно розвивається і продовжується в настроях природи, конкретизуючись і в категорії запаху зокрема. Усе в природі перебуває в стані постійної зміни – і запах, і міра відкритості людини. Запах передусім допомагає передати реалії доби. Також цілком закономірно, що переважають запах смерті («Густе липуче повітря запахло смертю» (Шкляр, 2014: 54), «Якесь мертве місто, і пахло у ньому смертю» (Шкляр, 2014: 119), «сопук смерті» (Шкляр, 2014: 119)) і природні запахи, оскільки події здебільшого відбуваються під відкритим небом («пахло татарським зіллям» (Шкляр, 2014: 211), «У повітрі стояв прілий дух осіннього лісу» (Шкляр, 2014: 222), «Це був запах ранньої осені» (Шкляр, 2014: 77), «від неї пахло вітром і димом» (Шкляр, 2014: 96), «пахне живиця» (Шкляр, 2014: 287), «гірко-солодкий дух скошеної трави» (Шкляр, 2014: 96) тощо). Деякі запахи посилюють тривогу, непевність, навіть нагадують про вмирання. Емоційне забарвлення нюхових вражень постійно змінюється, набуває нових відтінків.

Чутливо вловлені миттєві нюхові враження виступають одним із основних засобів характеристики внутрішнього стану персонажів.

Функцією охоронного модусу В. Шкляр наділив птахів (одуд, плиска), що сприяють душевній регенерації, поглиблюють національну самотність персонажів. Маруся уміє глибоко відчувати і розуміти природу. Це проявляється у її повсякденному житті і у спілкуванні з коханим Мироном Гірняком. Орнітообрази співвідносяться зі станом персонажів. Маруся підносить Миронові маленьке диво – пташку, що має таку ж назву, як і річка, – плиска. Розповідає про неї ніжно і щемливо: «Плинка, вона ж як дитина. Коли заплющує очі, думає, що її ніхто не бачить. Тільки треба вміти підійти до неї» (Шкляр, 2014: 97). Плинка – це «суцця українська назва» (Шкляр, 2014: 90). «По-московському – трясогузка» (Шкляр, 2014: 90). Це диво – «невеличка пташка, не більша за ластівку, тільки була вона сіра та з білою шийкою» (Шкляр, 2014: 90).

Про одуда, птаха, відомого Миронові, вона говорить: «У моєму селі цього птаха називають московською зозулькою. ... Бо він весь час туркутить: «вот-вот, вот-вот» (Шкляр, 2014: 90).

Світ природи ніби покликаний рятувати людську душу від очерствіння, від жорсткості, піднімаючи її над тимчасовістю обставин.

Український світ у романі В. Шкляра «Маруся» означено конкретно, але він не замкнений – він розімкнутий у Всесвіт. Його просторові матриці – реальні топонімічні назви, громадсько-територіальні; Київ як уособлення національної гідності та історії; природний універсум, міти якого (степ, річки, Дівич-гора, калина та ін.) набувають символічного значення як концепти етнічного і національного світу.

Мікрообраз міста Київ, що постає в лаконічному описі галичан при входженні в нього, є не лише уособленням сьогодення країни, її оновлення як держави, якої, по суті, як такої, і не було, а й вказівкою на здійснення героями мрії і реалізації планів: на Львів через Київ.

Висновки. Отже, можемо констатувати, що історичний інтертекст твору є різноплановим і багатограним. Автор акцентує увагу на необхідності скрупульозного документування подій 20-х років ХХ століття на території України, що дасть можливість зробити правильні висновки для подальшого розвитку українського суспільства та розбудови національної держави. З огляду на сучасні події, роман може виконувати функцію «довідника» з розуміння психології ворога.

Найголовнішим є талановите поєднання загального й окремого, вміння зібрати й виразити все це в єдності та динаміці, у взаємовідносинах і взаємодії. Історичні події не лише не заступають людей, а й самі показані через їх сприймання. Цим досягається багатогранне осмислення подій, що по-різному сприймаються різними людьми, а, з іншого боку, відображення їхньої діяльності значною мірою сприяє глибшому розкриттю характерів. Як результат – маємо в романі зв'язок загального й окремого, історії й приватного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галич А. О. Короткий портрет у документальному тексті: акцент на відтворення зовнішності реальної особи. *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2015. № 2. С. 38–47.
2. Галич А. О. Поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі В. Шкляра. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції : зб. наук. праць (Філол. науки)*. Вип. 6. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. С. 102–105.
3. Галич О. А. Роман «Маруся» В. Шкляра як поєднання біографії з квазі-біографією. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 6, (Вер. 2015), 2015. 9–18.
4. Гонський В. Час воїнів. Олександра Соколовська – отаман Маруся. *Українська правда*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/01/26/18551/> (дата звернення: 15.11.2024).
5. Гуцуляк М. Вальтер Скотт би плакав (рецензія на роман Василя Шкляра «Маруся»). URL: <http://ltd.co.ua/vasyil-shklyar-marusya-retsenziya-na-roman/> (дата звернення: 15.11.2024).
6. Жила С. «...Книжка минулим дуже нагадує сьогодення...»: вивчення історичного роману Василя Шкляра «Маруся». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 5 (травень). С. 24–30.
7. Завальнюк К., Стецюк Т. Українська амазонка Олександра Соколовська (отаманша Маруся). Вінниця : ФОП Данилюк В.Г., 2010. 88 с.
8. Ільченко І. І., Ткаченко Н. В. Топонімічний простір романів «Залишенець. Чорний ворон» та «Маруся» як вияв мовної особистості В. Шкляра. *Закарпатські філологічні студії. Випуск 26. Том 1*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 172–177.
9. Насмінчук Г. Художній світ роману «Маруся» Василя Шкляра. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 40. Кам'янець-Подільський. 2015. С. 33–36.
10. Новиков А. Дискурс національно-визвольних змагань у романах Василя Шкляра «Чорний ворон» і «Маруся». *Український світ у наукових парадигмах : Збірник наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Харків : ІШФТ, Вип. 3. 2016. С. 136–142.
11. Новиков А. О. Українська історія крізь призму творчості Василя Шкляра. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 21(1). С. 20–24.
12. Пономаренко В. Особливості індивідуального стилю роману «Маруся» Василя Шкляра. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. 2016. Вип. 1(25). С. 77–83.
13. Просалова В. А. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика. Навчальний посібник. Вінниця, 2019. 206 с.
14. Рибцева О. Тематично-змістові домінанти роману «Маруся» В. Шкляра. *Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми*. Запоріжжя, 2016. С. 128–130.
15. Федюк Т. Люди, які «тримають Україну»: рецензія на книжку Василя Шкляра. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141028_book_2014_review_shklyar_fedyuk (дата звернення: 15.11.2024).
16. Хом'як Т. В. «Будемо держати Україну» (Образ отамана Марусі в однойменному романі В. Шкляра). *Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки*. 2016. № 2. С. 236–245.
17. Шаповал Мар'яна. Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 167 с.

18. Шкляр В. Маруся : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 320 с.

REFERENCES

1. Halych A. O. (2015). Korotkyi portret u dokumentalnomu teksti: aktsent na vidtvorennia zovnishnosti realnoi osoby [Brief Portrait in a Documentary Text: the Emphasis on the Recreation of the Appearance of a Real Person]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: Filolohichni nauky*. Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet, № 2. S. 29–37. [in Ukrainian].
2. Halych A. O. (2015). Polifonichnist portreta Marusi v odnoimennomu romani V. Shkliara [Polyphonicity of Marusia's Portrait in V. Shklyar's Novel of the Same Name]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii : zb. nauk. prats (Filol. nauky)*. Vyp. 6. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, S. 102–105. [in Ukrainian].
3. Halych O. A. (2015). Roman «Marusia» V. Shkliara yak poiednannia biohrafii z kvazi-biohrafieiu [The novel 'Marusia' by V. Shklyar as a combination of biography and quasi-biography]. *Literaturnyi svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*. 6, (Ver. 2015), 9–18. [in Ukrainian].
4. Honskyi V. Chas voyniv. Oleksandra Sokolovska – otaman Marusia. [The time of warriors. Oleksandra Sokolovska – Ataman Marusia. Ukrainian Truth]. *Ukrainska pravda*. URL: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/01/26/18551/> (data zvernennia: 15.11.2024) [in Ukrainian].
5. Hutsuliak M. Valter Skott by plakav (retsenziia na roman Vasyliia Shkliara «Marusia»). [Walter Scott Would Cry (a Review of the novel «Marusia» by Vasyl Shklyar)]. URL: <http://lsd.co.ua/vasyl-shklyar-marusya-retsenziya-na-roman/> (data zvernennia: 15.11.2024) [in Ukrainian].
6. Zhyla S. (2015). «...Knyzhka mynulym duzhe nahaduie sohodennia...»: vyvchennia istorichnoho romanu Vasyliia Shkliara «Marusia» [«...The Book, by it's Past, is Very Similar to the Present...»: Studying the Historical Novel «Marusia» by Vasyl Shklyar]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*. № 5 (traven). S. 24–30. [in Ukrainian].
7. Zavalniuk K., Stetsiuk T. (2010). Ukrainska amazonka Oleksandra Sokolovska (otamansha Marusia). [Ukrainian Amazon Oleksandra Sokolovska (Ataman Marusia)]. Vinnytsia : FOP Danyliuk V.H., 88 s. [in Ukrainian].
8. Ilchenko I. I., Tkachenko N. V. (2022). Toponimichni prostir romaniv «Zalyshnets. Chornyi voron» ta «Marusia» yak vyjav movnoi osobystosti V. Shkliara [Toponymic Space of the Novels «Zalyshnets. Black Crow» and «Marusia» as a Manifestation of V. Shklyar's Linguistic Personality]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vypusk 26. Tom 1. Uzhhorod : Vydavnychiy dim «Helvetyka», S. 172–177. [in Ukrainian].
9. Nasmynchuk H. (2015). Khudozhnii svit romanu «Marusia» Vasyliia Shkliara [The Artistic World of the novel «Marusia» by Vasyl Shklyar]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky*. Vyp. 40. Kamianets-Podilskyi. S. 33–36. [in Ukrainian].
10. Novykov A. (2016). Dyskurs natsionalno-vyzvolnykh zmahan u romanakh Vasyliia Shkliara «Chornyi voron» i «Marusia» [The Discourse of the National Liberation Movement in the Novels «The Black Crow» and «Marusia» by Vasyl Shklyar]. *Ukrainskyi svit u naukovykh paradyhmakh : Zbirnyk nauk. prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody*. Kharkiv : IShFT, Vyp. 3, S. 136–142. [in Ukrainian].
11. Novykov A. O. (2016). Ukrainska istoriia kriz pryzmu tvorchosti Vasyliia Shkliara [Ukrainian History through the Prism of Vasyl Shklyar's Works]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*. Vyp. 21(1), S. 20–24. [in Ukrainian].
12. Ponomarenko V. (2016). Osoblyvosti individualnoho styliu romanu «Marusia» Vasyliia Shkliara [Features of the Individual Style of the Novel «Marusia» by Vasyl Shklyar]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka*. Vyp. 1(25). S. 77–83. [in Ukrainian].
13. Prosalova V. A. (2019) Intertekstualnyi analiz: teoriia i praktyka. Navchalnyi posibnyk [Intertextual analysis: theory and practice]. Vinnytsia, 206 s. [in Ukrainian].
14. Rybtseva O. (2016). Tematychno-zmistovi dominanty romanu «Marusia» V. Shkliara [Thematic and Content Dominants of the Novel «Marusia» By V. Shklyar]. *Ukrainska literatura vid davnyiny do suchasnosti: paradyhmy, napriamky, problemy*. Zaporizhzhia, S. 128–130. [in Ukrainian].
15. Fediuk T. Liudy, yaki «trymaid Ukrainy»: retsenziia na knyzhku Vasyliia Shkliara [People who «Hold Ukraine»: a Review of Vasyl Shklyar's Book]. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141028_book_2014_review_shklyar_fedyuk (data zvernennia: 15.11.2024) [in Ukrainian].
16. Khomiak T. V. (2016). «Budemo derzhaty Ukrainu» (Obraz otamana Marusi v odnoimennomu romani V. Shkliara) [«We will Hold Ukraine» (The Image of Ataman Marusia in the Novel by V. Shklyar of the Same Name)]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: Filolohichni nauky*. № 2, S. 236–245. [in Ukrainian].
17. Shapoval Mariana. (2013) Intertekstualnist: istoriia, teoriia, poetyka [Intertextuality: history, theory, poetics]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskyi universytet», 167 s. [in Ukrainian].
18. Shklyar V. (2014). Marusia : roman [Marusia : a Novel]. Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia», 320 s. [in Ukrainian].